

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

- Z OBSAHU:
- A. DIVIČANOVÁ: Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových ostrovoch v Madarsku II.
 - R. STOLIČNÁ: Ludová kultúra Slovenska ako súčasť európskej kultúrnej identity: zásadné kontexty výrazu
 - L. FALTANOVÁ: Trhy a jarmoky: sociálno-ekonomicke väzby s lokálnou vidieckou spoločnosťou
 - D. LUTHER: Projekcia človeka vo fašiangových hrách
 - L. LAJCHA: Chvála masky
 - M. PARÍKOVÁ: Ethik des Ethnischen

Na obálke:

1. strana: Fašiangová maska obtočená povrieslami zo slamy. Omšenie, okr. Trenčín.
Z publikácie Slovenská vlastiveda II. Bratislava 1943. K článku D. Lutheru:
Projekcia človeka vo fašiangových hrách.
4. strana: Chorvátsky text na drevenom lopári. Z tvorby Viliama Pokorného, s ktorou sa predstavil na výstave Rec a drevo počas Festivalu chorvátskych piesní a tancov v r. 1991.
K článku Z. Beňuškovej: Význam chorvátskeho etnika pre formovanie miestnej kultúry v Devínskej Novej Vsi.

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia. This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, *Slovenský národopis* deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of *Slovenský národopis* you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by: Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
Slovakia

HLAVNÝ REDAKTOR
Milan Leščák

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA
Stanislav Brouček, Lubica Droppová, Božena Filová, Emília Horváthová, Václav Hrníčko,
Josef Jančář, Milan Kiripolský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Martin Mešša, Ján
Mjartan, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTUDIE

- D i v i č a n o v á, Anna: Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku II..... 385
S t o l i č n á, Rastislava: Ludová kultúra Slovenska ako súčasť európskej kultúrnej identity: zásadné kontexty výrazu 402
F a l t a n o v á, Lubica: Trhy a jarmoky: sociálno-ekonomicke väzby s vidieckou lokálnou spoločnosťou..... 413
L u t h e r, Daniel: Projekcia človeka vo fašiangových hrách 428
L a j c h a, Ladislav: Chvála masky..... 444
P a r í k o v á, Magdaléna: Ethik des Ethnischen 465

DISKUSIA

- Rozhovor s Doc. Dr. Annou Divičanovou (Zora V a n o v i č o v á) 471

MATERIÁLY

- B e n ž a, Mojmír: Zasadací poriadok v kostole v prostredí Slovákov v Maďarsku..... 478
B e ň u š k o v á, Zuzana: Význam chorvátskeho etnika pre formovanie miestnej kultúry v Devínskej Novej Vsi 486

ROZHĽADY – SPRÁVY – GLOSY

- Životné jubileum PhDr. Kornélie Jakubíkovej, CSc. (Viera F e g l o v á)..... 495
K životnému jubileu Dr. Ondreja Krupu (Magdaléna P a r í k o v á)..... 498
Vedecký odkaz Václava Frolca (Juraj P o d o b a) 500
Medzinárodné pracovné stretnutie „Methodology and Methods of Oral History and Life Stories in Social Research“ (Hana H l ó š k o v á)..... 501
Grantový projekt Vedeckovýskumného ústavu regionalistiky pri PHPV Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (Jolana D a r u l o v á) ... 503

RECENZIE – ANOTÁCIE

- Pamiatky a múzeá (Ján B o t í k)..... 505
J. Langer a kol.: Cesty po minulosti Oravy (Soňa Š v e c o v á) 506
Anotácie 508

OBSAH 42. ROČNÍKA

CONTENTS

STUDIEN

- D i v i č a n o v á, Anna: Ethno-cultural Changes in the Slovak Language Islands in Hungary II. 385
S t o l i č n á, Rastislava: The Folk Culture of Slovakia as Part of European Cultural Identity: basic Contexts of the Expression 402
F a l t a n o v á, Lubica: Markets and Fairs: Socio-Economic Links with Local Rural Society 413
L u t h e r, Daniel: Projection of the Person in Shrovetide Plays 428
L a j c h a, Ladislav: In Praise of Masks 444
P a r í k o v á, Magdaléna: The Ethics of the Ethnic 465

DISCUSSION

- A Conversation with Doc.Dr. Anna Divičanová (Zora V a n o v i č o v á) 471

MATERIALS

- B e n ž a, Mojmír: Sitting Order in Church among Slovaks in Hungary 478
B e ň u š k o v á, Zuzana: Significance of Croat Ethnic Group in the Forming the Local Culture in Devínska Nová Ves 486

HORIZONTS-NEWS-COMMENTS

- Life Jubilee of PhDr. Kornélia Jakubíková, CSc.
(Viera F e g l o v á) 495
Jubilee of Dr. Ondrej Krupa (Magdaléna P a r í-
k o v á) 498
Scientific Heritage of Václav Frolec (Juraj P o-
d o b a) 500
International Work-shop „Methodology and
Methods of Oral History and Life Stories in
Social Research” (Hana H l ô š k o v á) 501

Grant Project of Research Institute of Regiona-
listics, Matej Bel's University in Banská Bystrica (Jolana D a r u l o v á) 503

BOOK REVIEWS-ANNOTATIONS

CONTENTS OF 42th VOLUME

TRHY A JARMOKY: SOCIÁLNO-EKONOMICKÉ VÄZBY S VIDIECKOU LOKÁLNOU SPOLOČNOSŤOU

LUBICA FALŤANOVÁ

*Mgr. Lubica Falťanová, Ústav etnológie SAV, Jakubovo nám. 12,
81364 Bratislava, Slovakia*

The paper is concerned with the problems of the links between markets and local rural society. It deals with the geo-spatial distribution of various markets (fairs, cattle, horse, weekly), in Slovakia in the first half of the 20th century, and today. It is also concerned with their concentration function in relation to the rural locality, the calendar of fairs and its dependence on the economy of the peasant household. At the same time it understands the connection of the inhabitants of the countryside, not only as a set of economic questions, but also as a factor conditioning the creation of elements of a cultural and social character.

Viacstoročná existencia trhov sa spája s viacerými funkčnými rovinami – sú nielen významným komponentom rozvoja obchodu, ale zohrali významnú úlohu ako mestotvorný činiteľ, majú miesto v právnom systéme spoločnosti, chápu sa i ako súčasť sídelno-priestorových otázok urbánneho celku. Príspevok sa snaží osvetliť v čo najširších sociálno-ekonomickejch a kultúrnych súvislostiach kvalitu väzieb a vzťahov trhov s vidieckym prostredím, niektoré všeobecné historické a ekonomickej súvislosti rozšírenia trhov nevynímajúc.

Dôležitou súčasťou vývinu trhov je otázka geopriestorového rozšírenia. Sieť trhov sa vytvárala postupne, s ohľadom na vnútorné ekonomicke-sociálne potreby krajiny. Najmä obdobie od 18. storočia sa vyznačuje ich extenzívnym rastom v dôsledku prenikania remeselníkov do vidieckych sídiel. Ich počet v tomto období nie je zanedbateľný. V r. 1720 má trhové právo 232 lokalít. Išlo o 24 slobodných královských miest, 197 mestečiek, 11 dedín s právom trhu.¹ (Údaje sa týkajú lokalít s úplným právom trhu. Trhové právo sa neudeľovalo vždy v plnom rozsahu, takže v mnohých sídlach sa konali len výročné trhy.) To, že v 17. až 19. stor. sa udeľovali nielen mestám, ale i malým mestečkám a dedinám, má význam tak z hľadiska intenzity ich rozšírenia ako aj z pohľadu postavenia jednotlivých sídiel, ktoré sa stali určitým ekonomickým uzlom a načas i sociálno-kultúrnym centrom nasávajúcim obchodníkov z rôznych oblastí a návštevníkov z okolitých vidieckych obcí. Na základe návštevnosti obyvateľov vidieka, ktorá nás zaujíma, sa vytváralo okolo jednotlivých trhových stredísk viacero akčných sfér s rôznym rozsahom hraníc. Veľkosť ich rozpätia svedčí o územ-

nom dosahu a význame pre vidiecke obyvateľstvo, ale i o spätnom význame, resp. dôležitosťi sledovanej spádovej oblasti pre existenciu a úroveň príslušného trhu či jarmoku.

Podľa údajov z prelomu 20. a 30. rokov 20.stor. sa na Slovensku výročné trhy konali v 293 lokalitách mestského a vidieckeho charakteru (pozri mapa Jarmoky v Etnografickom atlase Slovenska).² Pre 210 z nich máme aj priestorové znázornenie spádových oblastí, vytvorené na základe výsledkov doplnujúceho anketového výskumu v atlasových lokalitách (mapa 1).³ Ak sa aj hovorí v príslušnej historickej literatúre o ich neúmernom počte vzhľadom na miestny ekonomický prínos, z rozloženia spádových centier v príslušnej mape je v 1.pol.20.stor. zjavný ich pretrvávajúci obchodný vplyv v okolitom prostredí (ako si ukážeme, platí to tak pre výkladné ako aj pre dobytie a týždenné trhy). Podobne ako v predchádzajúcich obdobiach i v tomto čase sa lokalizovali, pri rešpektovaní kritérií mestskosti podľa počtu obyvateľov v našich podmienkach, nielen v mestách ale i v malých mestečkách, ktoré vzhľadom na ďalšie podmienky potrebné pre ich označenie ako mestské sídlo (napr. infraštruktúra) možno označiť i ako sídla s polomestským charakterom. Vychádzame tak z počtu 52 miest nad 5000 obyvateľov a 188 sídel v kategórii 2000-4999 obyvateľov na Slovensku roku 1921.⁴ Tento stav je odzrkadlením vzostupnej tendencie organizovania jarmokov v období 1.ČSR, i keď tradičné formy obchodu ustupovali do úzadia pri porovnaní s rýchlym rastom objemu celonárodného obchodu.⁵

Pri hľadaní vzájomných prvkov koexistencie trhov a vidieckeho obyvateľstva nás zaujalo i kalendárium jarmokov. Z počtu termínov jarmokov v priebehu roka v jednotlivých lokalitách vyplýva, že sa konali vo veľkej miere 4 krát do roka (takmer v 100 lokalitách z celkového počtu približne 290 lokalít, kde sa konali jarmoky). Čo sa týka ich rozloženia v priebehu roka, boli termínované s určitou pravidelnosťou vzhľadom na jednotlivé ročné obdobia. Napr. v Banskej Bystrici, kde jarmok trval tri dni, sa konal 25.-27.1., v jarnom období 7.-9.5., v jesennom 29.-30.11. a v zimnom 1.-2.12. Pre porovnanie, len približne v 20 prípadoch sa konali jarmoky 3 razy v roku, pretože vývoj smeroval k organizovaniu väčšieho počtu jarmokov ako bolo štyrikrát do roka. Poukazuje na to fakt, že v mnohých lokalitách sa konalo i šesť jarmokov v priebehu roka (50 prípadov), sedem (15 prípadov), ale i 8 (približne v 20 lokalitách) a dokonca i 9 razy (napr. v Bánovciach, Nitre, ale i v pohraničných centrach ako napr. v Modrom Kameni, v Hniezdom) a desaťkrát (napr. v Nitrianskom Pravne).

Vzhľadom na skúmané väzby je dôležitý i fenomén sezónnosti trhov, korešpondujúci predovšetkým s rytmom poľnohospodárskeho roka rolníka a naň nadväzujúce potreby i rozsah kúpnej sily obyvateľov vidieka. Ako kolísal počet organizovaných jarmokov v celoslovenskom meradle podľa jednotlivých období, znázorňuje graf.⁶ Pri pohľade na kalendárium jarmokov z konca 20. rokov je zjavné, že najmenej sa ich konalo v rámci Slovenska v mesiacoch január (116 jarmokov), február (95), marec (99), júl (81), december (100), ale v máji sa už konali v 148 lokalitách a v septembri, ktoré sa považovali za najnavštevovanejšie, v 146 lokalitách. Z tých menšieho lokálneho významu môžeme napr. menovať jarmoky v Brezovej, určené na pondelok pred Tromi kráľmi, po Popolcovej strede, Zelenom štvrtku, Svätom Ducha, Jánovi Krstiteľovi, Štefanovi, v pondelok po Matejovi, Imrichovi. Podľa spádovitosti jarmokov širšieho dosahu sa dostal na významné miesto napr. jarmok v Levicech, kde sa konal v stredu v týždni, keď je sviatok Troch kráľov, Smrtná nedela, Božieho Tela, Ludovíta, Michala a Kataríny (výkladný, dobytčí v pondelok pred výkladným). Prítom všeobecne platilo pravidlo, podľa ktorého ak sviatok pripadol na nedelu, jarmok sa konal nasledujúci týždeň. K západoslovenským jarmokom tohto významu možno zaradiť ďalej Trnavu, Myjavu, Trenčín, Topoľčany, Nové Zámky, Komárno, Nitru s jarmokmi v pondelok po Pavlovi pustovníkovi (15.1.), nedeli Oculi (l.pôstna nedela), na Zelený štvrtok, po

Jánovi Nepomuckom (16.5.), Navštívení Panny Márie (2.7.), pred Nanebovzatím Panny Márie (15.8), Michalovi (29.9.), po Lukášovi (18.10.) a Tomášovi (21.12.) – výkladný, dobytčí tri dni pred výkladným.

Zo stredoslovenských miest významné postavenie v spádovitosti mal napr. Žiar nad Hronom, kde sa jarmok konal v pondelok a utorok po Hromniciach (2.2), Markovi (25.4.), Nanebovzati Panny Márie (15.8.), Michalovi (29.9.), Obetovaní Panny Márie (21.11.). Významné miesto zo stredoslovenských jarmokov mal podľa geopriestorového dosahu návštevnosti z vidieckych lokalít Zvolen s jarmokmi konanými až 9 razy do roka, a to 12.1., 23.2., na Zelený štvrtok, 20.4., deň pred Božím Telom, 23.3., 4.9., 19.11., 21.12. K takýmto patril i Ružomberok, Dolný Kubín, Brezno, v južnej časti Veľký Krtíš, Lučenec, Rimavská Sobota.

Z východoslovenských spomeňme jarmoky v Košiciach, kde sa konali 3 dni – v pondelok, utorok a stredu, kedy je 20.1., 3.5., 27.6., 15.8., 19.10. Priraduje sa k nim i Prešov, Bardejov, Stropkov, Humenné, Michalovce, Spišská Nová Ves.

Z výsledkov výskumov zaznačených na mape vyplýva, že z obcí hraničiacich s cudzími krajinami sa navštevovali jarmoky v susedných krajinách – na Morave napr. v Hodoníne, Uherskom Brode, Valašských Kloboukoch, Vsetíne, Českom Tešíne, v Poľsku v Lipnici, Jablonke, Pivničnom. Aj na Ukrajine smerovali do príslahlých miest – do Čopu, Veľkého Berezného, Mukačevo, Užhorodu. Cieľom návštev jarmokov v Maďarsku boli napr. Miškolc, Šalgotarián, Gyongés.

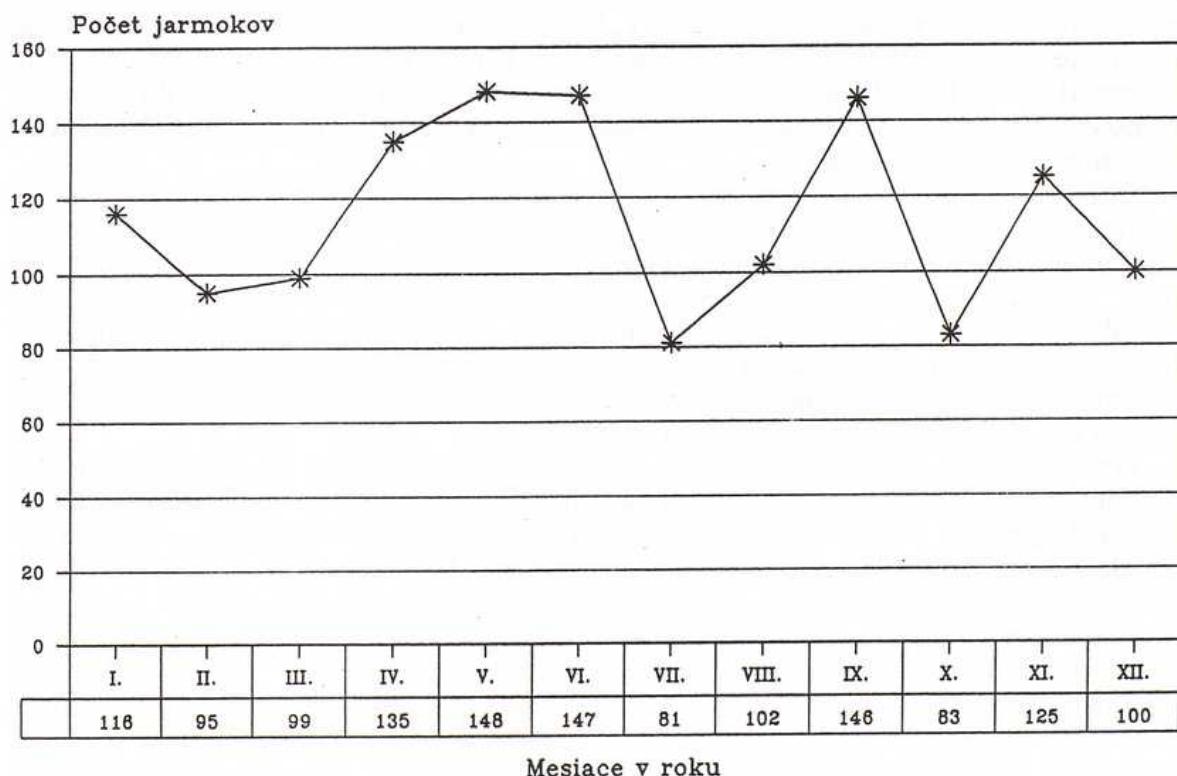
O tom, že jarmoky sústredovali obyvateľstvo zo širokého regiónu svedčia i znalosti o proveniencii návštevníkov. Napr. podľa výskumu zo Zohora na jarmok v Malackách sa dochádzalo nasledovne: „„najprv Záhorská Ves dojela, potom Gajare dojeli do Malacek, Jakubov, Košťelište. Z tejto strany chodil Pernek, Jabloňové, Kuchyňa, Záhorská Bystrica, Mást, Zohor, celá cesta bola zatarasená, voz za vozem. Z tejto strany od Gajar, potom z tejto strany od Závod, to šecko išlo. Až byl v Šaščíne jarmark, zasa to šecko valilo do Šaščína.”“ Akou bol jarmok dôležitou spoločenskou udalosťou svedčí i pripomienka – „„to byla hrubá vjec, to si nenechal nikto ujít”“.

Dôležité je upozorniť na fakt, že rozsah spádovej oblasti bol daný nielen sídelnou významnosťou, napr. administratívno-politickej postavením v rámci regiónu, ale i geografickými podmienkami, čiže polohou v rámci regionálneho geografického celku a dôležitá bola i časová dostupnosť trhových centier z východiskovej lokality. Spravidla išlo o jednodenné cesty na jarmok, pričom sa odchádzalo často v skorých ranných či nočných hodinách (napr. i o 2.-3.hod), alebo tak, aby jarmočníci dorazili aspoň večer pred konaním jarmoku, a to pešo či na vozoch. Na prespanie sa využívali príjazdné hostince („formanské”), pričom sa spávalo spravidla v miestnostiach ustajnenia dobytka.

Sezónnosť jarmokov sa odzrkadlia i v ľudovej terminológii, podľa ktorej sa jarmoky označovali ako „jarné”, „letné”, „jesenné” a „zimné”. Okrem toho sa vo vedomostiach jednotlivcov priamo v lokalite konania jarmoku aj v okolitých obciach fixovali presné termíny ich konania, napr. v Smoleniciach „„na jar bol jarmok k Veľkej noci (alebo variant „pred Veľkú nocu“), v lete k Duchu („na Božé vstúpení bol“), na jeseň k hodom, v zime na Katerinu“ („katerínsky“). Názov jarmokov sa v hovorovej reči konkretizoval podľa cirkevného sviatku, ku ktorému sa jarmok viazal. Podľa toho sa „„ročité trhy“ v Trnave okolitým obyvateľstvom označovali ako „„vicenský“ (22. 1. Vincent), „„jozefský“ (19. 3. Jozef), „„vojtešský“ (23. 4. Vojtech), „„vícký“ (15. 6. Vít), „„jakubský“ (25. 7. Jakub), „„jarmek o Matke Božej“ (8. 9. Narodenie b. Panny Márie), „„šimonajúdsky“ (28. 10. Šimon a Júda) a „„mikulášsky“ (6. 12. Mikuláš).⁷

Ako sme už uviedli, sezónnosť návštevnosti jarmokov podliehala potrebám vidieckeho obyvateľstva, ale i ročnej cyklizácii solventnosti zákazníkov. Za najnavštevovanejšie sa po-

važovali jesenné jarmoky, pretože „vtedy mali ľudé najväč penez” (Bíňovce). Príjmy plynuli v tomto čase najmä z predaja poľnohospodárskych produktov z najnovšej úrody (obilie, strukoviny, zemiaky, ovocie – „úroda sa predala”) a viazali sa i k predaju napr. drobného domáceho zvieratstva (husi, kačice). Napriek tomu, že lokálna obchodná sieť do určitej miery saturovala potreby obyvateľstva, nákup na jarmokoch sa považoval za výhodnú, ale i atraktívnu nákupnú príležitosť, najmä kvôli väčšiemu výberu a tovarovej rôznorodosti, príp. možnosti cenového zjednávania. Preto si nákup niektorých druhov spotrebného tovaru časovali na jarmok („šak bude jarmek”). Viaceré druhy tovarov sa výslovne viazali na jesennú sezónu – napr. kupovalo sa šatstvo školopovinným defom vzhľadom na začiatok školského roku, obuv, čižmy, kupovali sa drevené sudy na kapustu – „tunký”, korytá na mäso, kolovraty, „na Katarínu sa kotle (na vyváranie – pozn.autor) kupovali” (Trstín, Bíňovce, Buková). Sortiment tovaru bol oveľa rozmanitejší – od hrnčiarskeho riadu, šatstva, metrového textilu, klobúkov, obuvi, košíkov, galantérneho tovaru až po poľnohospodárske náradie, tabakové výrobky (tabak, fajky). Rozmanitosť tovarovej skladby bola daná nielen provenienciou predávajúcich, ale spočívala i v rôznorodosti pôvodu výroby, keďže štruktúra výrobkov bola zastúpená tak domáckou, remeselnou i priemyselnou výrobou, čím zodpovedala úrovni požiadaviek spotrebiteľov. Avšak pri sledovaní ekonomickej chodu domácností a rodín je zjavné, že zabezpečenie spotrebného tovaru tvoril konglomerát javov, kde sa uplatňoval tak nákup u miestneho obchodníka alebo v blízkom meste, ako aj samozásobiteľstvo a zadovažovanie si určitých výrobkov od remeselníkov a miestnych náutristov, či od podo-

Počet jarmokov podľa mesiacov – r. 1929

mových obchodníkov. Čo sa týka v týchto súvislostiach miestnej infraštruktúry v oblasti obchodu, pohostinstva a remeselníctva, informátori v sledovaných obciach zdôrazňovali ich úroveň zodpovedajúcemu požiadavkám obyvateľstva v porovnaní s obdobím socializácie nevýrobných zložiek hospodárstva. Len v Trstíne, ktorý mal v r.1930 1627 obyvateľov, bolo v tom období 6 obchodov (3 obchody miešaným tovarom, 1 obchod s obuvou-Bafa, 1 trafička, družstevný obchod miešaným tovarom), 2 hostince („šenky”), 2 mäsiarstva („jatky”), remeselníci – 3 kováči, 1 kolár, sedlár, klampiar, holič, „šuster” a 2 pekári.⁸ Ako vyplýva z výskumu, i obchody mali svoj regionálny význam, keďže napr. obchod miešaným tovarom v Trstíne bol cieľom zákazníkov z okolia – z Bíňovce, Naháča, Krupej, Dubového. Nakoniec, vyplýva to i zo zápisov účtovnej knihy jedného z obchodníkov.⁹ Pre porovnanie, v čase socializácie bol obchod zabezpečený v období nástupu nových spoločensko-ekonomickejších pomerov po 2.svetovej vojne pojazdnými predajňami a v 50. rokoch predajňami spotrebenného družstva Jednota: 1 s potravinami a priemyselným tovarom, 1 s potravinami, 1 mliekáreň, obchod s textilom a obuvou a 1 krát v týždni zásobované mäsiarstvo, 1 hostinec. Od r. 1973 zastarané priestory obchodu nahradila Jednota vybudovaním obchodného strediska. V rámci miestneho obyvateľstva mala obchodná sieť pokryť požiadavky 1730 obyvateľov, čo sa z pohľadu obyvateľov zdalo nedostatočné tak z kvantitatívnej ako i kvalitatívnej stránky, vzhľadom na to i na rastúce požiadavky obyvateľstva. Privatizácia po r.1989 sa premietla i do úrovne služieb – v obci sú pre r.1994 4 predajne s potravinami, 2 pekárne, i ďalšie druhy obchodov. I obec Smolenice, v r.1930 s 1660 obyvateľmi, mala v medzivojnovej období 5 obchodov miešaným tovarom, 5 „šenkov”, 5 „masárov”, okrem toho skupinu remeselníkov rôznych odborných zameraní. Jarmoky znamenali pre stálych, miestnych obchodníkov odliv zákazníkov, a tým aj obchodnú konkurenciu. Preto sa snažili i osobne pôsobiť na miestne obyvateľstvo reklamou svojho tovaru („aj my to máme”), hoci nakoniec sa sami jarmokov ako obchodníci zúčastňovali. Organizovanú podobu mali výhrady obchodníkov voči jarmočnému (a podomovému) obchodu v lokalitách s väčšou koncentráciou obchodníckeho stavu a profesným združovaním, tak ako tomu bolo v mestách.

V rámci jarmokov sa osobitne vyčleňuje problematika trhov na dobytok. Je to nielen preto, že dobytie trhy sa konali veľmi zriedka v deň výkladného jarmoku, ale i vzhľadom na samotnú formu, obsah a funkciu javu v rámci ekonomiky rodiny a rodinného hospodárstva.

Dobytie („lichvacie”) trhy prebiehali obyčajne jeden deň pred výkladnými jarmokmi, príp. počas jedného dňa pri viacdňovom predstihu. Napr. V Galante sa výkladné trhy konali v stredu v týždni, keď je 3. 4., 21. 6., 20. 8., 26. 10 s tým, že ak pripadne jarmok na sviatok, koná sa na nasledujúci týždeň, pričom v utorok sa konali dobytie trhy. Okrem toho sa konali zvlášť trhy na dobytok 18. 2. a 13. 12. V niektorých prípadoch sa konali dobytie trhy napr. i 3 dni pred výkladnými trhmi (napr. v Domaniži), príp. v niektorý deň v týždni pred výkladnými jarmokmi (napr. Hlohovec). Boli aj lokality, kde sa konali iba výkladné jarmoky (Bratislava) alebo výlučne iba dobytie (napr. Bzovík – 5. 5., 30. 8., 10. 12). Dôležité bolo aj pravidlo, podľa ktorého sa konali jarmoky v určitých regiónoch tak, aby sa termínovo neprekryvali.

Pri pohľade na sieť trhov nákupu hospodárskych zvierat sa javia diferencie medzi akčnými sférami výkladných trhov a trhmi na hospodárske zvieratá i podľa druhov hospodárskych zvierat (mapy trhových centier nákupu hovädzieho dobytka a koní).¹⁰ Kým v prípade výkladných trhov vidíme rovnomerné rozptýlenie akčných sfér vo väčšine významnejších centier, v prípade dobytčích trhov je evidentná ich väčšia krajinová špecifikácia. Z uvedených hľadísk sa javia ako významné na západnom Slovensku jarmoky na hovädzí dobytok vo Vrbovom (6 jarmokov), Senci (9), Hlohovci (10) a Nitre (9). Zvolen (9) na strednom

Slovensku ďaleko prevyšuje rozsah akčných sfér i intenzitu návštevnosti podľa atlasových obcí, výročné trhy, ale aj ostatné dobytie trhy v tomto kraji, na východnom Slovensku sa nákup hovädzieho dobytka centralizoval do niekoľkých lokalít, ako napr. do Bardejova (7), Prešova (8), Košíc (5), Starej Lubovne (5), Stropkova (9 jarmokov v roku). V tejto oblasti sa využívali v hnej mieri i trhy v Užhorode a v Bereznom.

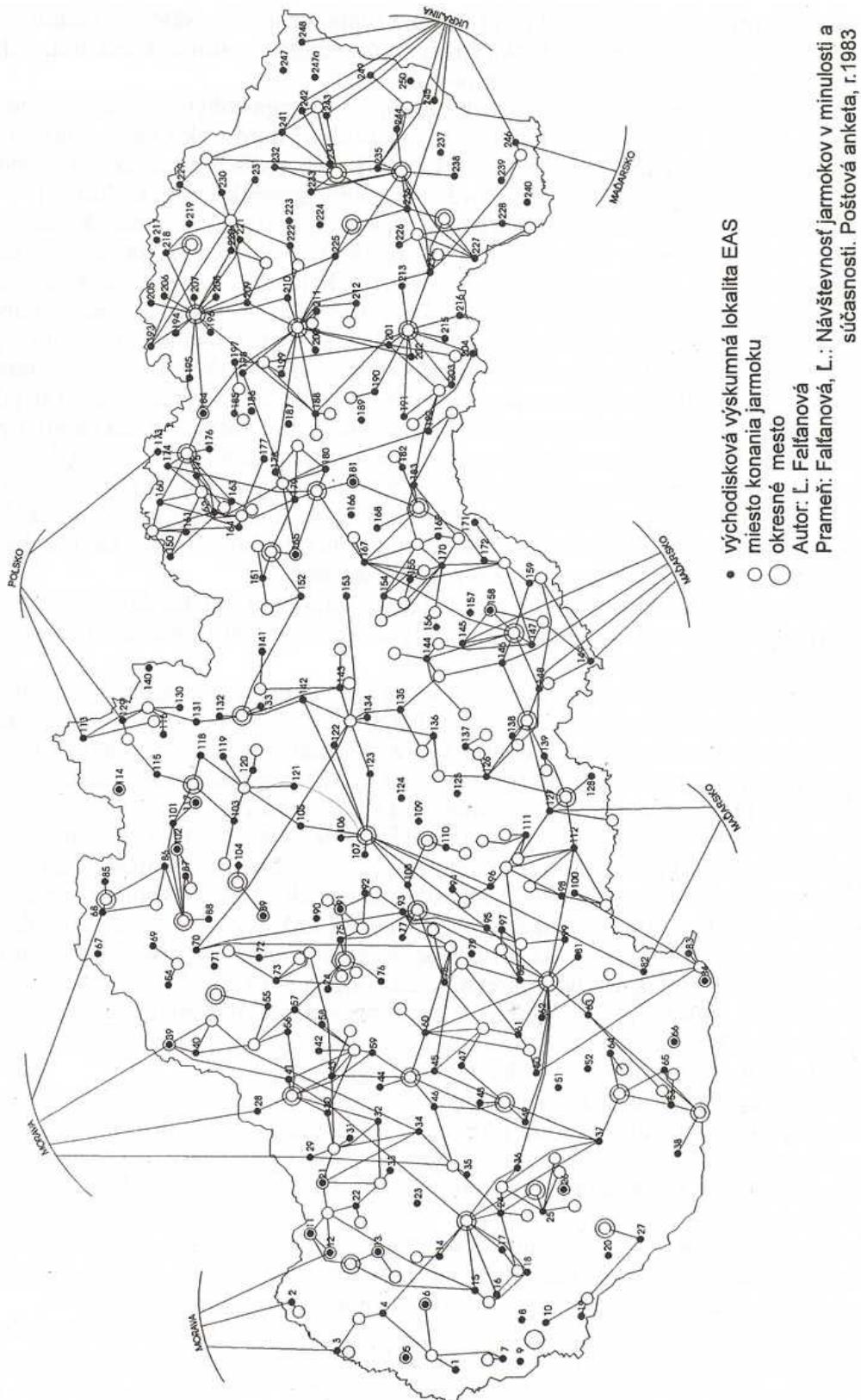
Specifikácia trhov sa vystupňovala v prípade nákupu a predaja koní. Ako vyplýva z mapy, návštevnosť týchto trhov v mnohých prípadoch prevyšovala podľa administratívneho členenia Slovenska i krajové oblasti a rozpínala sa do vzdialenosť niekoľko stoviek kilometrov (napr. Senec, Levice). Význačnými centrami bol na západnom Slovensku spomínaný Senec, Galanta (6 jarmokov v priebehu roka), Hlohovec, Sered (4), Vrbové, Nitra, Nové Zámky (8), Levice (6), na strednom napr. Žilina (6), Prievidza (9), Ružomberok (5), Lučenec (5) i Rimavská Sobota (4), pričom znova dominuje Zvolen. Na východnom Slovensku sa nákup a predaj koní koncentroval jednoznačne predovšetkým do Košíc, Prešova, Bardejova, Vranova (6), Michaloviec (7), Trebišova (4).

Nákup oviec sa sústredoval do oblastí s ich rozšíreným chovom. Pre sledované obdobie sa ako jediné významnejšie centrum ukázal Zvolen. Zaujímavé je však smerovanie do iných krajín – do Banátu, Rumunska, Poľska, na východe do Berezného a iných miest Ukrajiny.

Pri mikropohľade na problematiku trhov sa potvrdzuje transakcia podľa druhu tovaru ako dôležitý diferenciačný činiteľ návštevnosti jednotlivých trhových lokalít. Napr. kým z Trstína sa najčastejšie chodilo na výkladné trhy do Smoleníc, tak Prievaly (4 jarmoky), Smolenice, Chtelnica (6 jarmokov), Trnavu, Častú (3), Jablonicu (3), Vrbové vyhľadávali kvôli dobytčím trhom. Trhy sa ďalej špecifikovali – podľa údajov z Trstína na jarmokoch v Smoleniciach sa predávali „svine, kravy- každé extra, kone málo”, kvôli koňom sa chodilo do Trnavy. Z Bukovej chodili na dobytie trhy do Prieval „na jar, v jeseň” i na iné – do Smoleníc, Šaštína a Malaciek. Na vyhradenom mieste („trhovišťo”) v Smoleniciach a Prievaloch kone neboli, len „voly, kravy, ťelatá, prasatá”. „Na koňe” boli jarmoky v Senici, Trnave a Hlohovci.

Otzáka obchodu s hospodárskymi zvieratmi tvorí komplex viacerých ekonomických, sociálnych a kultúrnych javov súvisiacich s ekonomikou domácnosti (zabezpečenie chodu hospodárstva), vnútornou štruktúrou obchodovania, ale i s oblasťou zvykoslovia. Predaj a nákup hospodárskych zvierat na jarmokoch tvoril iba jeden zo spôsobov transakcie tohto tovaru. V štruktúre „obchodovania” sa nachádzal bežne uplatňovaný nákup a predaj „po domoch” – čiže v rámci domácností lokálneho spoločenstva. Popritom sa vyskytoval všeobecne rozšírený jav výkupu hospodárskych zvierat pre potreby mäsiarov. V týchto súvislostiach je potrebné upozorniť na existenciu určitých zamestnaní spojených s výkupom dobytka. Jednak to boli priekupníci, obchodníci s hospodárskymi zvieratmi („kupec”, „výkupovač”, „priekupník”, „handlér”). I sami mäsiari si osobne zabezpečovali výkup prostredníctvom informácií od „šikérov”, osôb z obcí, ktoré za určitú odmenu poskytovali na mieste tipy potencionálnych záujemcov o predaj dobytka. Zakúpený dobytok hnala na určené miesto osoba zastávajúca funkciu pohoniča („hajčiar”, „preháňač”, „hoňec”, „pohonič”, „doháňač”).¹¹ Pre niektoré obce sa stalo priekupníctvo typickým zamestnaním mužskej populácie. Napr. v Bukovej často vykupovali kone bukovskí priekupníci („koňskí handlíri”) priamo v obci za účelom jeho výhodného predaja na jarmoku. Ošípané predávali mäsiarovi do Šaštína, ktorý sa pred kúpou skontaktoval s dohadzovačom-”saserom”, pričom finančnú odmenu dostal od obidvoch zainteresovaných strán.

Existenčná závislosť od úspešnosti chovu hospodárskych zvierat je dokumentovaná i zvykoslovnou stránkou predaja dobytka pri odchode na jarmok, ale i po príchode, bezprostredne pri umiestňovaní v maštali. Realizácia racionálnych i iracionálnych úkonov bola zame-

Jarmočné centrá I. pol. 20. storocia

raná na dosiahnutie úspešnosti predaja či nákupu (napr. kropenie svätenou vodou, prežehnanie, obhadzovanie, potieranie dobytka rôznymi predmetmi – soľou, trieskami, chlebom, vajíčkami, kladenie predmetov na prah a pod.).

Súčasťou zvykoslovného celku týkajúceho sa kúpy a predaja dobytka na jarmoku je i zvyk obdarovania detí po úspešnej transakcii rôznymi druhmi darov, ako napr. cukrovinkami, menším finančným obnosom a i., s rozlišovacím názvom podľa toho, či išlo o hovädzí dobytok („rohovo“) alebo ošípané („chvostové“, „ocasné“, „paprčkové“, „kvíkové“).¹²

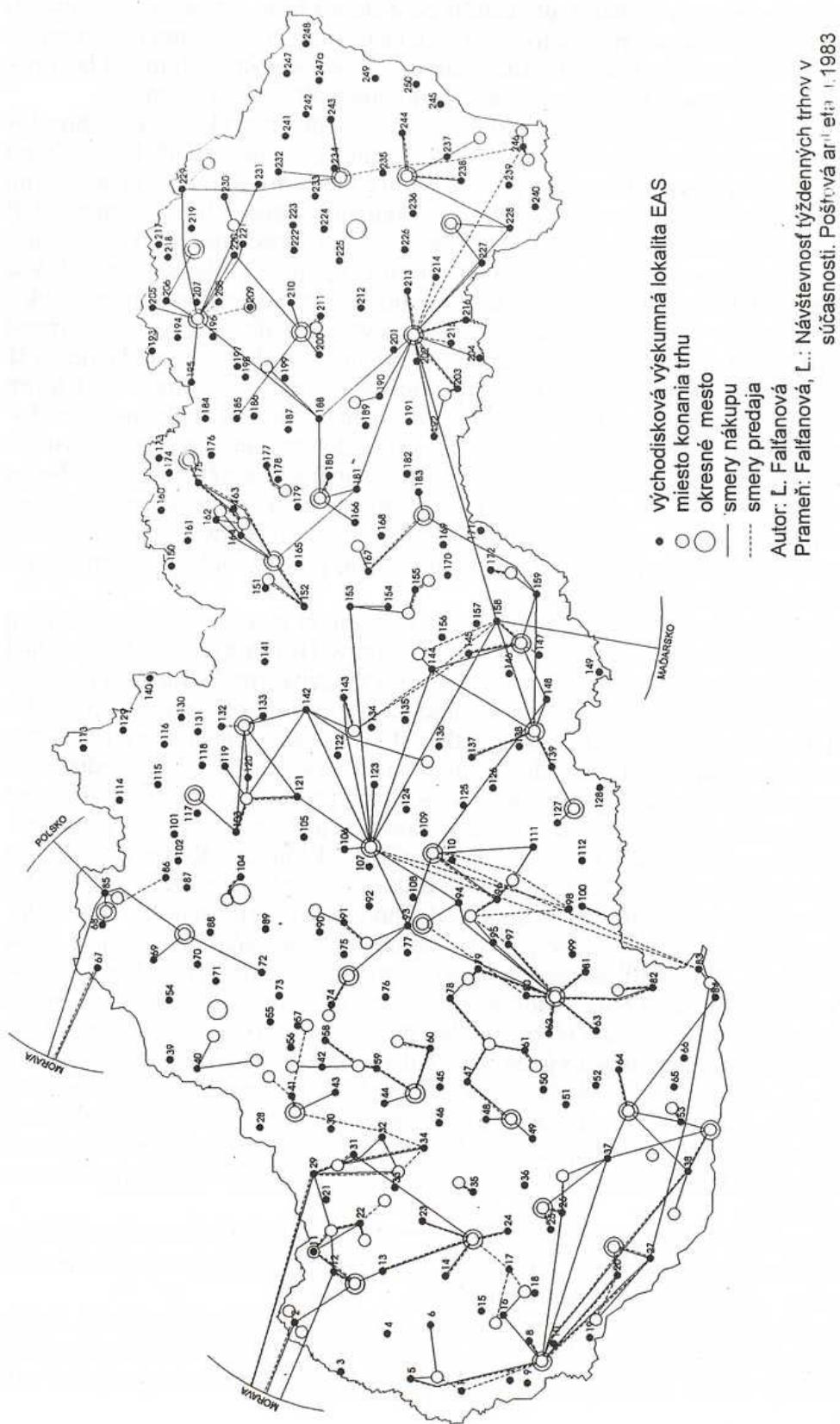
Výhodná a úspešná kúpa vyžadovala dobrú úroveň znalostí ukazovateľov kvality zvierafa (celkový vzhľad zvierafa, vek podľa zubov, prstienkov na rohoch, fažná sila, dojivosť podľa vemena a pod.). Preto sa mnohí predávajúci uchyľovali k praktikám, ktoré dočasne mohli ovplyvniť vzhľad a celkový dojem z kvality zvierafa (nafúknutie vemena, napojenie alkoholom a pod.). Súčasťou úspešnosti bolo i zjednávanie ceny medzi kupujúcim a predávajúcim. Ako príklad komplexu vedomostí o kvalite tovaru si môžeme uviesť výpoved informátora zo Zohora. Podľa akých znakov sa pozeralo na koňa? „V prvom rade tak jak aj na ženu. Ket je žena jak sa poví cimerná, že má tú postavu, tak ide po nút ten chlap a po tem koňovi takisto. Keď vidieš, že ten kuň je pjekný, strojný, zdravé nohy, zuby má, hrbatý není a v prvom rade musel mjet lesk aj. Nesmjeť mít, že mjet chlupy dluhé a podobne. To musel byť taký, ktorý byl vyčesaný rádne. Vychystaný na jarmek. A zuby. Na zuby sa kukalo. Čím starší kúň, tým mal rovnejsí tí zadné stoličky. Hladzené od teho jak žere, tak ti zuby sa mутeli. A ket je mladý kúň, tak ten má jamky v tých zuboch.“

Zvykoslovný celok tvoria i tradíciami ustálené, úradným zákonodarstvom stanovené právne formy potvrdenia kúpnoprávnej zmluvy medzi obidvomi stranami (napr. podanie rúk, zapítie oldomášom, zápis v dobytčom pase).

Celoúzemný výskyt hustej siete s rovnomerne rozloženými centrami týždenných trhov v 1. pol. 20. stor. dokladá mapa uverejnená v EAS.¹³ Už z počtu približne 200 týždenných trhov, zistených podľa atlasového výskumu, je zrejmá späťosť rozloženia lokalít s týždennými trhmi v priestore so sieťou sídelného výskytu výročných trhov. Regionalizácia spádových území je i tu spojená zo zásadami určenými v prípade výročných trhov. Avšak, ako sa ukazuje, existujú určité odchýlky v tvorbe akčných sfér. Týždenné trhy centralizovali existenciu menších spádových celkov, dá sa odhadnúť, že v priemere siahajúcich do 30 km od centra. Tento odhad možno postaviť na základe súčasných cestných spojení, avšak pri dochádzaní na trhy (tak na týždenné ako i na výročné) sa často využívali rôzne skratky mimo riadnych ciest, napr. cez hory a pod. V zásade sa zhodujú centrálne s dôležitými administratívno sídelnými sídlami, akými boli okresné mestá, ale ak si to priestor vyžadoval, vytvorili sa i ďalšie centrá, ktoré region, v tomto prípade daný okresom, oblasť členili na 2 i viac územných celkov. V porovnaní s výročnými trhmi je zaujímavé minimalizovanie vytvárania kontaktových zón s príslušnými zahraničnými oblastami.

Späťosť obyvateľstva zo spádového zázemia dôležitých mestských trhov sa vytvárala v súvislosti s rozvojom miest, a tým i koncentráciou neagrárneho obyvateľstva, čo vyžadovalo prísun polnohospodárskych produktov. Zásobovanie mestských trhových centier polnohospodárskymi výrobkami z príslušných dedín bolo územne všeobecne rozšíreným javom. Okrem toho sa najmä v priebehu 19. a pol. 20. storočia na Slovensku vykryštalizovali súvislé výrobné oblasti s vyhranenou produkčnou špecializáciou, zameranou na zásobovanie vzdialenejších oblastí. Takéto oblasti a lokality sa vymykali z predloženého obrazu rovnomerne rozložených spádových oblastí zaznačených trhových centier.¹⁴

Ekonomická profilácia dedín spojená s trhovým predajom sa prejavila i v terminologickej zamestnaneckej identifikácii ich obyvateľstva. Napr. podľa toho sa niektoré obce v okolí Nitry označovali ako v Hrnčiarovciach „kapustári“, Modranke „mrkvári“, Červe-

Centrá týždenných trhov, 80. roky 20. storočia

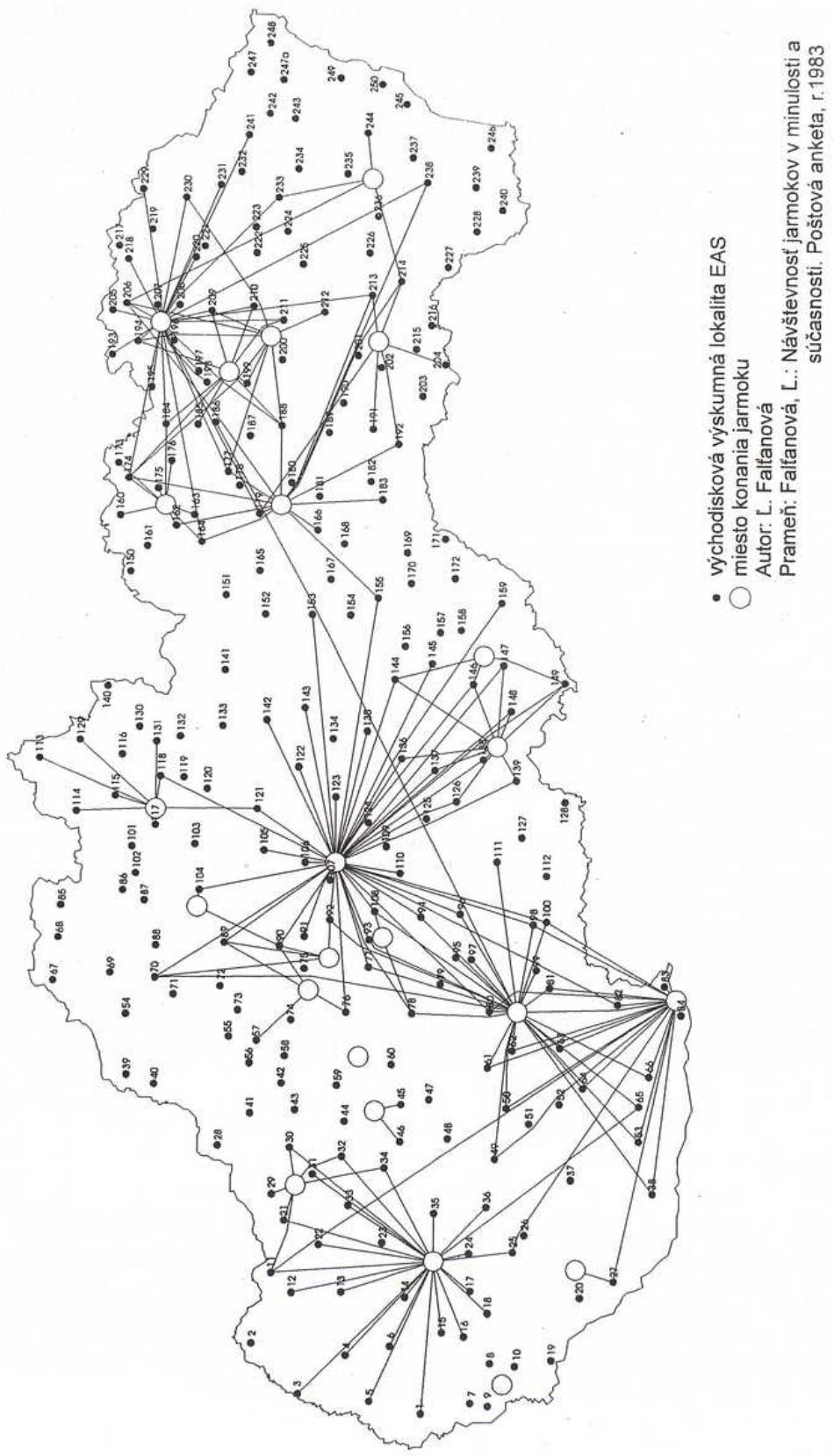
ník bol známy predajom cesnaku, obyvatelia zo Zelenča boli „žrebčári“. Ale príležitostný predaj polnohospodárskych produktov, ako som sa už zmienila, bol nevyhnutou súčasťou ekonomiky domácností vo všeobecnosti. Kedže jeho prvoradým cieľom bol bezprostredný nákup predmetov dennej spotreby, „peňáze sa domov nedonéslí“ (Bíňovce).

Tak ako jarmočníctvo i trhovníctvo predstavovalo jeden z prvkov v štruktúre tovarovej výmeny, na ktorej boli zainteresovaní obyvatelia vidieka. Na odbyte ich tovaru sa podielali totiž rôzne skupiny obyvateľstva bud' priamo z obce alebo z okolia. Ak si zoberieme napr. obec Trstín, tak odbyt obilia zabezpečovali 4 výkupci, z toho 1 bol zástupca NUPOD-u, pričom mal k dispozícii v obci sklad. Ďalej boli v obci 2 pečienkárky z radov miestnych obyvateľov a 2 výkupci vajíčok. Husi skupoval priekupník z Myjavy, ktorý ich v kŕdloch hnal do Viedne. Obchodník miešaným tovarom bol zároveň aj výkupcom výšiviek od žien z Trstína a Bíňoviec. V Bukovej okrem vajíčok sa vykupovalo i drevo. V lete miestny obchodník vykupoval od miestnych obyvateľov liečivé bylinky. Z Bíňoviec, Trstína a Bukovej sa odchádzalo na týždenné trhy do Trnavy poväčšine na jeseň. Zaujímavé sú i formy organizácie ciest. Tak ako v prípade jarmočníctva, i u trhovníctva sa vyskytovali prvky kolektívnosti a vzájomnej výpomoci. Kedže na určitý druh tovaru (husi, pečienky, strukoviny) sa orientovali takmer výlučne ženy, na cesty z obce, začínajúce sa už v noci, sa z bezpečnostných dôvodov zoskupovali, príp. čakali na trhovníkov z inej obce-furmanov, ktorí ich za menší finančný obnos odviezli, tak ako Bíňovčanky na Bukovčanov. Pri ceste do Trnavy sa však spravidla napr. husi predali už na okraji mesta, pretože bolo zvykom, že už tu ich čakali miestne zákazníčky („paňičky“).

Jednou z dôležitých stránok trhovníctva je využitie či investície získaných finančných zdrojov. Predaj obilia, zemiakov (Buková, Trstín), dreva (Buková) mal pokryť výdavky spojené s celou domácnosťou a hospodárstvom – bol na „životy“. Napr. za predaj 5 q raži získala domácnosť 300 korún. Pre porovnanie, denný príjem pri sezónnej práci na veľkostatku bol 8 korún. Pre porovnanie, 1 kg cukru stál 8 korún. Cena nákupu („cigória, cuker, ocet, petrolín“) v trstínskom obchode r. 1940 bola 24.30 k. Kalkulácia s úrodou a finančnimi mala potom rôzne podoby. Napr. za obnos získaný predajom 1 nákladu voza zemiakov : „Za krumple sa kúpilo hnojivo na žito, boty, kapce, k jedlu na cestu. Tak to kolem dokola chodilo“. Alebo „za fúru dreva sa kúpil mech múky“ (Bíňovce). Kedže príjmy z rolnictva nestačili pokryť výdavky domácnosti, napr. v Bukovej, považovanej za sociálne slabšiu obec i podľa jednotlivých výmerov pôdy, ale i podľa hodnotenia informátorov (hovorilo sa „ten je z Bukovej, ten je hladný“, alebo „Trstín – konec chleba, začátek kameňa“, „Buková, to boli chudobnejší, vápenkári, konskí handlíri, Trstíncania, tí už boli pyšnejší, a potom Bíňovce, Boleráz“, „Buková bola chudobnejšá dedina ako Trstín. Ani sa velmi medzi sebou nebrali“), bol súčasťou získania obživy nielen predaj polnohospodárskych produktov, aj to len v prípade, keď to umožňoval výnos, ale i ďalšie zamestnania.¹⁵ Predaj časť úrody mohol rolník naozaj „ket mel vyše seba“. Treba ešte podotknúť, že príjem z drobného predaja, napr. pečienok, husí, hydiny, fungoval ako obnos, s ktorým právo mali kalkulovať ženy. Najčastejšie sa zamerali na pokrytie výdavkov na šatstvo („musím predať pečénku na zásťru“), obuvi, niektorých druhov potravín (bez „klobúka – homole cukru, pozn.autora – sme domov neprišli“).

Je zjavné, že sociálna stratifikácia, zamestnanecáká štruktúra, výrobná profilácia v rámci obce determinovali rozšírenie a charakter spojenia jednotlivých predstaviteľov lokálneho spoločenstva i jeho celku s týždennými trhmi.

Rozšírenie týždenných trhov v súčasnosti, rozsah ich spádových oblastí, dokladá mapa 2.¹⁶ Centralizácia výrazných lokalít sa vo vývoji udržala podľa dôležitosti v administratívno-správnej oblasti. I keď badať určité vývojové zmeny, ktoré sa dajú spájať s ústupom

Centrájarmokov, 80. roky 20. storočia

vytvárania rozsahu trhových spádových území oproti minulosti, dokumentované sú i určité opačné tendencie. Máme na mysli význačné mestské centrá, ktoré majú široké zázemie, ako napr. v prípade Bratislavы, kde ide o časť Záhoria a Žitný ostrov. Zvolen sústreduje trhovcov z južného Slovenska. V tomto zmysle je sledovanie trhov v súčasnosti zaujímavé nielen z hľadiska zamestnaneckej štruktúry v obciach spojených s trhmi, ale i z hľadiska vytvárania územných kontaktových relácií. Ale ako sa ukázalo podľa výskumov v 80. rokoch, trhy zohrali i úlohu dôležitého zásobovateľa pre vidiecke okolie.

Obdobie 50. rokov 20.stor. s nástupom nových spoločensko-ekonomických podmienok, ako i snaha o dobudovanie pravidelného zásobovania vidieka pomocou siete obchodov predurčili najmä výročné trhy k ich postupnému obmedzovaniu a rušeniu. Posledné roky však znamenajú oživenie tradície jarmokov. Organizuje sa takmer 20 jarmokov, z ktorých mnohé nadobudli nadregionálnu popularitu (napr. v Trnave, Štúrove, Leviciach, Lučenci, Spišskej Novej Vsi, Bardejove, Sabinove a Banskej Bystrici). Postupne sa obnovovali podľa týchto rokov: napr. už 1960 sa obnovil v Nových Zámkoch (v poradí 437.), v 1972 v Sabinove, koncom 70. rokov v Novom Meste nad Váhom, Martine, Podolínci, Prešove, Veľkom Krtíši. Začiatkom 80. rokov pribudli jarmoky v Dolnom Kubíne, Dunajskej Strede, Lučenci, Rimavskej Sobote, Trnave a pod. Len v Banskej Bystrici sa konal v r. 1984 s prestávkou už 327. jarmok. I keď majú rovnaký cieľ a funkciu, diferencujú sa samozrejme kvalitou tovaru, počtom v roku, názvami a územným dosahom oproti jarmokom v minulosti. Organizujú sa iba raz do roka, spravidla v jesenných mesiacoch a prijali názvy odvodené od lokality alebo regiónu, kde sa konajú (napr. Lučenec má Novohradský jarmok, Dolný Kubín Oravský, Dunajská Streda Žitnoostrovský, Nové Zámky Štúrovský, Rimavská Sobota Gemerský, Trnava Tradičný trnavský, Levice Tradičný levický jarmok. Len Brezno a Topoľčany sa pridržiaval pri voľbe názvu odvodeného od mena, k termínu ktorého sa jarmok viaže. V tomto prípade ide o Ondrejský jarmok a Mikulášsky jarmok. Veľký Krtíš si zvolil názov podľa profesnej špecifikácie na Banícky jarmok¹⁷⁾.

Čo sa týka územného zázemia, mnohé z nich dosiahli krajinový význam, ako napr. jarmok v Banskej Bystrici (mapa 3).¹⁸

Ekonomika 1. pol. 20. stor. určovala celkový charakter tovarovej výmeny a v nej pretrvávanie tradičných prvkov vo väzbách medzi ekonomikou vidieckych domácností, lokálneho spoločenstva a obchodu. V rámci nich mali trhy významné postavenie, a to nielen v oblasti ekonomickej, ale i z hľadiska vplyvu na vznik a existenciu osobitných sociálno-kultúrnych celkov. Záverom možno povedať, že tradičné formy obchodu, akými sú týždenné a výročné trhy, majú svoju funkciu vzhľadom na vidiecke prostredie i v súčasnosti. Nadobudli súce iné kvalitatívne podoby, ale stále sú jedným z určujúcich činiteľov priestorového rozloženia migrácie obyvateľstva a kontaktu rôznych regiónov a lokalít.

POZNÁMKY

- 1 ŽUDEL, J.: Trhové sféry na Slovensku r.1720. Geograf. Čas., 25, 1973, č.4, s.299-312.
- 2 Mapa bola spracovaná na základe údajov uverejnených in: Tranovský evanjelický kalendár. Liptovský Sv. Mikuláš 1929-1932. Materiál obsahuje miesto a termín konania výkladného a dobytčieho jarmoku. Uverejňovanie kalendária jarmokov bolo zaužívanou praxou a informáciou v kalendároch, nakolko tento druh spisby bol v úzkom spojení s čitateľskými záujmami obyvateľov vidieka. Podľa týchto údajov bola spracovaná i mapa uverejnená v Etnografickom atlase Slovenska (FALŤANOVÁ, Ľ: Jarmoky. In: Etnografický atlas Slovenska. Bratislava 1990, s.31).

- 3 Mapa bola vypracovaná na základe údajov získaných výskumom, realizovaným písomnou anketou v 250 atlasových obciach. FALŤANOVA, L.: Návštevnosť jarmokov v minulosti a súčasnosti. Poštová anketa v obciach EAS, r. 1983. Archív ÚE SAV, inv. č.1378.
- 4 Štatistická ročenka Slovenska. Bratislava 1959. Tab.3-4. Rozdelenie obcí podľa veľkostných skupín.
- 5 LIPTÁK, J.: Problémy novších a najnovších dejín obchodu na Slovensku. K dejinám obchodu na Slovensku. Zborník prednášok z konferencie, Nitra 10.-11. februára. Bratislava 1987, s.110.
- 6 Graf bol vypracovaný na základe údajov uvedených in :Tranovský evanjelický kalendár, c.d.
- 7 Príspevok sa opiera i o výsledky terénnego mikroregionálneho výskumu FALŤANOVA, L.: Trhy a trhovníctvo. Bíňovce, Buková, Smolenice, Trnava, Trstín. Terénny výskum r.1985, Zohor r.1989.
- 8 Štatistické údaje o počte obyvateľstva sú čerpané: Štatistický lexikon obcí v Republike československej. III. Krajina slovenská. Praha 1936. Odtiaľ sú čerpané i údaje o počte obyvateľov zo Smoleníc.
- 9 Záznam z účtovnej knihy obchodu miešaným tovarom J. Hetteša v Trstíne z r. 1938-45. Dokladom solventnosti zákazníkov je i osobitne vedená časť dlžob. Pri zaužívanej forme predaja na úver („na veru“) sa robilo zvyčajne vyúčtovanie („vyplácanie“) raz do mesiaca, a to u štátnych zamestnancov, ktorí disponovali pravidelnými mesačnými príjmami. Zaujímavé je, že i v tomto vzťahu existovalo splácanie dlžob formou naturálií. V záznamoch sa nachádzajú údaje, podľa ktorých dlžník zaplatil napr. husami. Napr. „Indriško Štefan, Rajták dal 2 husy“, čím splatil dlh 100, zostal ale dlžný 796 korún, v 1942 dal v hotovosti 200 a v 1943 4 husi po 150 Ks., čím sa dlh vyrovnal. Podľa záznamu sa dá sledovať i skladba kupovaného tovaru. Platenie naturáliami v obchodoch nebolo nič neobvyklé. Bezprostredný nákup sa platil napr. vajíčkami („peňazí vtedy ňebolo“).
- 10 Publikované in EAS, s.31.
- 11 Mapy EAS Názov výkupcov dobytku, názov honcov (autor Faltaňová, L.) sa nachádzajú v archíve EAS ÚE SAV.
- 12 Kartografické znázornenie zvykoslovnych prvkov sa nachádza na mapách EAS – Faltanová, L.: č. mapy 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 sú uložené v archíve EAS, ÚE SAV.
- Bohaté podkladové údaje, vhodné na ďalšie spracovanie, predstavuje materiál Zvyky pri svadbe, kúpe, zvyky na prahu domu a ľudové poľovníctvo v obciach ... (nasleduje rozsiahly zoznam obcí podľa jednotlivých okresov Slovenska), uložený v archíve ÚE SAV, inv.č.174-235.
- 13 Mapa Trhové centrá (autor L. Faltanová). In EAS, s.31.
- 14 DRÁBIKOVÁ, E.: Strediská zeleninárstva a obchod s ich produktami. Slov. Národop., 28, 1980, s.129-142.
- 15 Podľa spracovania údajov z kroniky obce Buková mala obec v r.1957, v čase tesne pred založením družstva 167 vlastníkov pôdy. Z toho 20 (11,9%) tvorilo skupinu s vlastníctvom pôdy o výmere do 1 ha, 26 (15,5%) patrilo do skupiny s výmerou v rozpätí od 1-2 ha, v skupine s výmerou pôdy od 2-5 ha bolo 46 (27,7%) vlastníkov pôdy, pôdu v rozpätí 5-10 ha vlastnilo 65 (38,9%) obyvateľov, v skupine vlastníkov pôdy od 10-15 ha bolo 9 (5,4) obyvateľov a 1 (0,6%) obyvateľ vlastnil pôdu patriacu do skupiny s výmerou od 15-20 ha. Pre zaujímavosť, vlastníci pôdy v skupine do 5 ha tvorili 55,1 % (92 obyvateľov) z celkového počtu vlastníkov pôdy. Treba ešte podotknúť, že orná pôda tvorila iba časť z celkovej výmery poľnohospodárskej pôdy. V Bukovej „mal každý roľník ešte iné zamestnanie okrem roľníctva“ – v zime sa zaoberali lesnými – drevorubačskými prácam, v prípade vlastníctva povozu využívali drevo (povozníci), v lete chodievali „do žatvy“, na práce „na kukuricu“, okrem toho tu bolo rozšírené vápenkárstvo a konské handliarstvo, v lete ženy zbierali na predaj bylinky („cez leto sme sa len tými bylinkami živili, v zime polénkama“). Sociálne postavenie obyvateľov viedlo k vystahovalectvu do Ameriky („do nebol v Amerike, ten bol hladný chleba“).
- 16 FALŤANOVÁ, L.: Návštevnosť týždenných trhov v súčasnosti. Poštová anketa v obciach EAS, r.1983. Archív ÚE SAV, inv.č.1377.
- 17 Spracované podľa FALŤANOVÁ, L.: Jarmoky v súčasnosti v okresných mestách. Poštová anketa v okresných mestách, r.1983. Archív ÚE SAV, inv. č.1375.
- 18 Mapa bola spracovaná na základe výsledkov výskumu FALŤANOVÁ, L.: Návštevnosť jarmokov v minulosti a súčasnosti. Poštová anketa v obciach EAS, r.1983. Archív ÚE SAV, inv.č.1378. TÁ ISTÁ: Jarmoky v súčasnosti v okresných mestách, r.1983. TÁ ISTÁ: Návštevnosť týždenných trhov v súčasnosti. Poštová anketa v obciach EAS, r.1983. Archív ÚE SAV, inv.č.1377.

MARKETS AND FAIRS: SOCIO-ECONOMIC LINKS WITH LOCAL RURAL SOCIETY

Summary

The existence over many centuries of markets, is connected with various functional levels. They are not only important components of the development of trade, but also had an important role as factors in town formation. They have a place in the legal system of society, and are also understood as part of the settlement-spatial questions of the urban unit. This paper attempts to explain the quality of the links and relationships of markets to the rural environment, including some general historical and economic connections of the spread of markets, in the widest socio-economic and cultural contexts.

An important part of the development of markets, is the question of their geo-spatial distribution. The network of markets was created gradually, with regard to internal socio-economic needs of the country. In 1720, 232 places had the right to hold a market. The fact that from the 17th to 19th centuries, this was granted not only to larger towns, but also to very small towns and villages, is significant from the point of view of the intensity of their distribution, and from the point of view of the position of individual settlements, which became definite economic nodes, and in time also socio-cultural centres, attracting traders from various areas and visitors from the surrounding rural communities.

According to data from around 1930, annual markets were held in 293 places of an urban or rural character in Slovakia. For 210 of them, we also have spatial illustration of the area they served. If the appropriate historical literature also speaks of their disproportionate number in relation to the local economic activity, their lasting commercial influence on their surrounding districts, in the first half of the 20th century, is clear from the distribution of the market area centres on the appropriate map. Also in the first half of the 20th century existed in the towns and in the half-town's seats. We start from the number of 52 towns with over 5000 inhabitants and 188 with 2000 to 4999 in Slovakia in 1921.

In seeking the mutual elements of coexistence of markets and the rural population, the calendar of fairs also interested us. The number of dates for fairs in the course of the year in individual localities show that they were most frequently held 4 times a year (in almost 100 out of the total number of approximately 290 localities, where fairs were held), and regularly, according to individual periods of the year. This feature is connected with the phenomenon of seasonality of markets, corresponding especially to the rhythm of the agricultural year of the peasant, and the associated needs and purchasing power of the rural population. The graph illustrates the way the number of organized fairs in Slovakia, varied according to season. The autumn fairs were considered the most attended. The cause of this was the greater solvency of the population, as a result of the income obtained from the sale of part of their harvest and poultry.

In spite of the fact that the local commercial network, to a certain degree saturated the needs of the population, shopping at fairs was considered an advantageous and also attractive shopping opportunity, especially because of the greater choice and variety of goods, and the possibility of price reductions. Therefore purchase of some types of consumer goods was left to fairs. Various types of goods were especially associated with the autumn season. Concerning the sphere of influence of fairs, in the case of markets a uniform distribution of concentration function is apparent, and for cattle and horse markets, a greater regional specification is evident. Apart from looking at the question of markets on the national level, the study is also concerned with their place in supplying the population, in comparison with other types of trade (e.g. merchandiser's trade, craftsman's shop, peddling), on the basis of micro-regional research. It follows the questions of trade, not only from the point of view of supply, but also as the problem of the existence of elements of a social and cultural character (in the area of customs, rational practices, employment of the population).

The paper speaks of the geospatial distribution of fairs in Slovakia, about attendance of cattle and horse markets, and attendance of weekly markets in the first half of the 20th century (map 1), attendance of weekly markets today (map 2), and attendance of fairs today (map 3).

The economics of the first half of the 20th century determined the overall character of the exchange of goods, and within it the survival of traditional elements in the links between the economy of rural households, the local community and trade. Markets had an important position in this context, and not only in the economic field, but also from the point of view of influence on the origin and existence of individual socio-cultural units. In conclusion, it may be said that traditional forms of trade, such as weekly and annual markets, still have a function in relation to the rural environment today. Although they acquired different qualitative forms, they are still one of the decisive factors in the spatial distribution of the migration of population, and the contact of different regions and localities.

This work was supported, in part, by Grant Agency for Science (Grant No 2/1030/94).

Rozbodli sme sa prostredníctvom kupónovej privatizácie urobiť niečo pre nás všetkých. Trápi nás, že časť vzácnych historických stavieb na Slovensku chátra a sú nevyužité. Prostredníctvom investičného fondu KASTEL chceme vytvoriť spoločenstvo ľudí, ktorým nie je ľahostajný osud polorozpadnutých kašielov a kúrií v našom okolí, ale aj osud obrozených folklórnych súborov či festivalov ľudovej tvorby a podobne.

Chceme investovať do rozvoja nášho historického a kultúrneho dedičstva, na ktoré môžeme, alebo môhli by sme byť pravom hrdi. Spojme teda financie, rozum, vôľu i šikovné ruky a zrekonštruujme sieť historických objektov, ktoré budeme využívať ako atraktívne miesta pobytu našich akcionárov, hostí, domáčich i zahraničných turistov.

Obnovme pôvodnú funkciu týchto stavieb – vytvorme reprezentačné obytné sídla, ktoré nám budú robiť dobré meno doma i v zahraničí.

Tieto smelé ciele si vyžadujú veľké investície. Veľké investície si vyžadujú silné finančné zázemie, ktoré vznikne vtedy, ak naše myšlienky podporí dostatok občanov v druhej vlnie kupónovej privatizácie. Budeme vdační i za minimálne investície jednotlivca, ktoré Vám zaručujú plnoprávne postavenie akcionára fondu KASTEL.

Rozdelme majetok štátu tak, aby sme zveladili majetok národa.

Zakladateľ a správca fondu:

INVESIC, investičná spoločnosť, s.r.o.
Prešov

Riaditeľ investičnej spoločnosti:

Ing. Dušan Timko

Zakladatelia investičnej spoločnosti:

ZPA KŘÍŽÍK, a.s. Prešov
3E, s.r.o. Žilina
ZAT, a.s. Prešov

IČO – 31696791

Sídlo fondu:

Budovateľská 35, 080 54 Prešov
Riaditeľ fondu:
Ing. Eva Timková

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 42, 1994, číslo 4

Vychádza štvrtročne

Hlavný redaktor:

PhDr. Milan Leščák, CSc.

Výkonná redaktorka:

PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Lubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., Doc. Emília Horváthová, DrSc., PhDr. Václav Hrníčko, PhDr. Josef Jančář, CSc., PhDr. Milan Kiripolský, PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Martin Mešťa, PhDr. Ján Mjartan, DrSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka.

Adresa redakcie: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Cena 39,- Sk (jednotlivé číslo), celoročné predplatné 156,- Sk

Rozšíruje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o. P.O. BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 42, 1994, Number 4

Editors: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Address of Editor: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia and Slovart, A.C., odd. časopisov, Jakubovo nám. 12, 811 09 Bratislava

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 42, 1994, No 4

Rédacteurs: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Adresse de la rédaction: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 42, 1994, Nr. 4

Redakteure: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Redaktion: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slowakei

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, Pošta 12, 8. 8. 1994, č. j. 346-RPP/94

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Cena 39,- Sk

MIČ 49 616